

Валтазар Богишић

СТРУЧНО НАЗИВЉЕ У ЗАКОНИМА**
(Писмо пријатељу Филологу)

Врло сам вам благодаран, цијењени пријатељу, што таквом готовошћу пристаодете на моју жељу, да ми, уједно са другим пријатељима језику вјештима, саопштавате ваше мнијење о техничким изразима законским, које вам мало по мало будем шиљао на пријеглед.

Али пошто, жалибоже, наши разговори и договори о томе важноме послу не могу бити на окоријеч, него писмено, то треба најприје да се договоримо: којим ћемо се начином договарати. Што се мене тиче, ево како ја о томе мислим:

Уза сваки назив или израз који вам будем предлагао, описат ћу најприје, гдје требало буде, сва својства ствари, посла или одношаја кога се израз тиче. Затим ћу к свакому додати израз римскога права, а уза њ и називе у правноме језику главнијих јевропских народа нашега времена. К тому ћу приложити израз у појединим словенским језицима. Најпослије ћу набројити главније на-

* У овој рубрици *Анали* ће повремено објављивати текстове који су утицали на стварање српске правне терминологије и обликовање правно-језичке културе. Учинило нам се да треба почети са омањим списима Валтазара Богишића посвећеним питањима језика у праву, јер су његово познавање народног говора, негован стил изражавања и истанчан смисао за пробирање речи оставили дубок утисак на све српске правнике који су обраћали пажњу на усавршавање језичког израза у праву. Међу његовим савременицима треба поменути Андру Ђорђевића који се истински одушевљавао Богишићевим делом („Вук и Даничић”, писао је А. Ђорђевић у *Браничу*, „доказали су нам сву лепоту и гипкост српског језика, чиме се Србин доиста може поносити. Али исто тако национални српски понос распламтиће вам се кад ушчитате овај законик. И тако овај рад г. Богишићев је према Вуковим и Доситејевим, нужна допуна целине.“), а међу представницима новијих тежњи у праву не могу се заобићи имена Чеде Марковића, Божидара С. Марковића и особито Михаила Константиновића.

** Чланак Валтазара Богишића преносимо из часописа *Пороџа* у коме је био објављен у бројевима 15 и 16 из 1880. године. Текст је првобитно био штампан у сплитском часопису *Право* бр. 44/1876, а затим је у облику сепарата објављен поново у Сплиту (Сплџету, како се говорило) исте, 1876. године.

Као што је учинио уредник *Пороџе* и ми смо задржали помало застарели језички израз онога времена и ограничили смо се на најнеопходније ортографске интервенције ради јасноће.

зиве појма о коме ријеч буде, како се сретају у српских или хрватских писаца, у законима писаним нашим језиком, као и у народном обичајном праву и језику: то све, да како, у колико гдје има еквивалент за који израз, и у колико мени познат буде. Заглава ће бити: израз који се мени буде чинио најприкладнији, са узроцима мога мнијења. На основи пак опазака и мнијења које ми мало по мало будете шиљали ви и други пријатељи (којима ће се такође такви списи слати), слиједити ће избор изриза.

Пошто се нацрт предложенога овђе поступања тиче претежно здворне стране нашега подuzeћа, он је, како видите прилично кратак, а и попуне које буду требале, неће га, надам се, предугим учинити. Врло ми је жао, што се разговор о другој страни посла, која се више језгре тиче, неће моћи таком краткоћом похвалити, ту ћу бити тако слободан, да вам саопштим неке моје мисли о техничком називљу законском у опште, а особито о томе, какво би, по моме мнијењу, требало да буде то називље, да би одговарало потребама нашега народа. Та је тема дакако дубоко опширна. Али ми се чинило нужним ње се барем дотакнути већ ради тога, што би се иначе често разилазила наша мнијења у оцени појединих израза, за то, што би ви често судили по вашим а ја по мојим начелима.

Ја се надам, дакле, да ви нећете замјерити дугу разговору овога првога писма и да ћете ми чим скорије саопштити своје опаске о томе у чему се са мном не слажете.

Свака струка човјечије радње или знања, па се бавила ова формалним или физичним свијетом, треба да има, и има већ сама по себи своје техничко називље. Али пошто вријеме дође те струка уђе у школу, то се називље знатно рашири и мање-више преиначи: то све, дакако, према потребама педагошким, према правцу школе, према најразличнијим вањским упливима. Каквогод било то школско називље, без њега у школи не може никако да буде. Свакому је познато, да је и до данас темељ учењу језика у школи остала граматика, а гдје је граматика ту не може да буде без школско техничког називља. То исто ваља и о учењу права.

У правној факултати, у учевним књигама о праву, стручно је називље нужно, неопходно, па били сви тако апстрахтни да се од прве и не разумију, они ће се у школи објашњавати, ближе одређивати, и учитељ ће често не мало муке видјети док се ученику утуже у главу, али најпосле бит ће мање више постигнута цијељ. – Овђе пак долази на ред за ме главно питање: може ли се то исто казати и о законима, који су, већ по својој природи, намјењени прије свега за *народ*?... Не мислим. Не као да бих ја држао, да у законима не треба стручних израза, јер би то било у противорјечју и с тим што је до сада казано и са цијељу нашега договарања, које

овим писмом започимљемо. Али што ја овђе особито мислим, то је: да у *законима* то називље треба да се *иначе* прима него ли је то у нас бивало до сада, па и иначе него ли је то бивало и у неких народа запада, у којих су и називље и метод и слог били једнаци као у школи и учевној књизи, тако и у законима, – без бриге о томе, хоће ли тако састављене законе народ, за који су најприје и писани, разумљети или не. – Разумије се да није иначе ни у нас, јер ко нас позна и знаде да смо се на западу учили, како би могао и помислити, да би смо ми смјели што друго урадити осим *jugare in verba magistri*?

Да је техничко називље и у нашим законима, који су тобоже писани народним језиком, лоше и народу неразумљиво, мислим да не треба доказивати, то је у опште признато. Ви бисте могли примјетити, да то називље није без приговора ни у школама ни у учевним књигама, и нико вам неће казати да сте се преварили. Али се ја овђе бавим искључиво питањем о стручном називљу *закона* – јер ме за сада то највише тишти, – а расправљање о цијеломе предмету далеко би ме одвело, па га се и клоним. У осталом, кад би нам пошло за руком удесити иколико боље називље за законе, то можда не би било без добрих последица и за школу.

Врло се често, особито у новије вријеме, чује говорити о правилу, да закони треба само да *зайовијегају*, а да не треба да *йоучавају*, јер је ово последње задаћа школа. Овђе би најприје требало знати, што у различним приликама значи *йоучиши*; јер иначе поучава учитељ у школи, иначе свештеник у цркви, иначе капурао у војсци. Има иначе предјелá у самоме словенскоме свијету, у којима сеоски скуп, користећи се самоуправом, осуди да се тај и тај сељак – кривац има *йоучиши* са 20 или 50 батинá. Пошто дакле свак поучава на свој начин, радшта и законодавац не би имао свој начин поучавања? Него оставимо за сада поучавање и пристанемо к начелу *зайовијегања*, што нам ипак неће бранити да запитамо: како ће извршити заповијед онај кому је назначена, ако је не разумије? Човјек може *знаиши* само оно што *разумије*. А пошто законодавац не допушта да би се ико могао испричати *незнањем* закона, очевидно је, да он при састављању треба да задовољи тому првому увјету *знања* његовијех законá, то јест да буду такви, да би их у истину свак могао разумљети.

Оне пак који држе, да је ум простога народа одвећ крупан него да би могао појмити све правничке танкоће, требало би запитати: Радшта се у већини јевропских држава уставом допушта и најпростијему човеку да буде чланом скупштине или сабора?... Јер, о коме се мисли да не може појмити одношаје који истичу из свагдањих послова и најпростијих одношаја живота, смијешно је и помислити, да може ријешавати заплетена, претанка и дубока питања државне управе, финансије, економије!

Држим да је и тога доста да бисте се убиједили, да законе треба да разумије *васколики народ* а не само *йравници*, – али премда то ваља у опште за сваки народ, држим да је од тога у нас још преча потреба, и ево зашто:

По особитоме склопу народнога ума и по правцу хисторичкога нашега развитка, народ наш као што сахрани до данас непопушену снагу у самосталну пјевању, причању, мишљењу, тако исто сахрани у живој свјести своје друштване установе, па тако хоће да их самостално и развија, премда не презире ни плодове туђега искуства, туђега изума.

У западних народа и опет улијед особитога хисторичког развитка, правници узеше до некле у монополију бавлење са свакидањим народним правом, али зато на западу изникну многобројни и снажни градски елеменат, у коме се роди и разви своје посебно трговачко, обртничко и морско право, које по срећи утече умртвујућему даху правника – рутинара; па видимо да грађани на западу и посташе најзнатнијим разредом пучанства. У нас на против, најглавнији је, да не кажемо једини наш народни елеменат сељак, али по срећи још чил и природом добро обдарен, те нам за то има бити најсветија тежња да пазимо да даљи развитак и образовање тога најглавнијега дијела нашега народа не сврне са нормалнога, природнога пута. Јер, постане ли наш сељак, улијед нашијех погрешака; а особито ради нашега мајмунисања, онако ограничен и туп, као што у опште постаде сељак на западу, – нашему је народу одзвонило. А како је још и до сада тај наш сеоски народ чил и енергичан, показује нам и најновија наша историја, гђе је сви важнији покрети и политички и друштвени, који на западу поникнуше у градовима, у нас се свиколици породише у селима. Јер одакле су, ако не са села: Карађорђи, Милоши, Данили, Хајдук Вељци, Вукаловићи и други?

Осим наведенога треба још примјетити, да је унутарњи уређај кућни наших сељака таки, да се ту све одредбе постављају договорно: сваки кућанин зна што и радшта што врши, па зато и врши врло радо, док то тако траје. – Лако је дакле помислити, да људи који нијесу научни слушати само ради авторитета онога који заповиједа, људи привикши из дјетињства свога испуњати само оне наредбе, које не само да разумију него и знаду зашто их испуњавају, – лако је помислити у колико ће и како ће моћи испуњавати неразумљиве законе.

Још један и то врло озбиљан разлог. Свак знаде, да је у нашега народа до недавно снажно живљело а дијелом и сада још живи обичајно право, којим се органички утврдише и стручни изрази, који се тих обичаја тичу. А пошто је и обичају и закону, у главном, једнака врста садржине – што никако не брани да закон-

ска наредба може бити и противна обичају, – очевидно је, да називље законско, примљено без обзира на његову потпуну разумљивост, више мути народне појмове у нас, него ли тамо, гђе до сада у главноме није бивало обичаја, па ни називља из обичајнога права.

А сада прије него пређемо на поједине врсте изразâ допустите да још приведем неке разлоге, ради којих мислим, да законодавац треба да по све иначе излаже право народу у законима, него ли то чини учитељ ученицима у школи и у учевним књигама.

а. Учитељ има пред собом посве друкчије субјекте ка којима се обраћа, него ли законодавац: први има посла са главама, које, што се практичнога живота тиче, још су готово *tabula rasa* са особама којима право има бити главно бављење живота, које су биле приготовљене од дјетинства школскому језику, изразима, методу. Услијед тога, какви год били језик, изрази, метод, ученици их могу, при озбиљној вољи, савладати и себи присвојити. Народу је, на против, глава пуна свакојаким других утисака из свагдањег живота и из свагдањих потреба: за народ право није него цигла једна страна његова бављења и његовијех мисли. Управ за то закон и треба, ако ће да буде појмљив народу, да је ни више ни мање него примјере на дио тога укупнога народнога живота, и то сматрам са гледишта народнога, а не са гледишта специјалисте; треба да је у потпуноме складу са тим што је народ из живота већ научио; треба да што год је у закону казано, да је казано правим народним језиком, начином, изреком. И доиста, кад би кому, ко се стручно бавио ботаником пало на памет, да наређује тежаку – вртлару како ће да поступа са *corolloflorae*, *caliciflorae*, *dicotyledonae* и т. д. не би ли му се смијао и вртлар и свак ко би слушао те мудролије стручњакове? Па баш кад би он и превео тобож на народни језик то своје ботаничко називље са *вјенициовјетине* и т. д. очевидно је, да ни тада не би био мање смијешан а више разумљив.

б. Посве је иначи доступ учитеља к ученику и његово опћење с њиме, него ли је доступ законодавца к народу; – првomu је средство и ријеч и књига и лично објашњење, дочим што се тиче законодавца, ако га народ од прве не разумије, нема лијека тому неразумљењу. А гђе су коментари? Ви ћете можда примјетити. Одговор: Коментаре пишу стручни људи опет за стручњаке, где су дакако школски слог и школско-стручни изрази, што је народу такође неприступно. И у истину до сада се није нашло коментара, па био он у себи и најизврснији, који би учинио разумљивим народу какав закон, ако он већ сам собом није такав био. У осталом, као што би смјешно било, да говор каква сабораша или скупштинара – који је управљен не само слушаоцима него и публици изван скупштине – има потребу коментара, готово је исто тако смијешно, да закони – који непосредно говоре цијелому народу о свакидањим и најпростијим одношајима живота – требају учених коментара.

в. Хисторија нам језика показује, да народ знаде примити у свој језик цијелу гомилу новијех ријечи; али то бива обично за нову такву установу или одношај, до тада народу непознат. Сјајан пример тому показује нам наше христијанско-црквено називље, које постаде исто тако народним као и најкоренитије ријечи народнога језика. То нам показује, да народ не мрзи на неологизме као такове, кад су потребни, те се уводе тако дубоким знањем народног језика и духа и таком љубављу к народу какве ми видимо у вјесника вјере. Пошто пак право није ствар нова за народ, као што је била христијанска вјера, слиједи, да ми не требамо неологизма него врло ријетко; слиједи такође, да ако нове изразе, који се покажу нуждни, будемо уводили таким или сличним начином, имаћемо и ми право надати се успјеху.

Опростите, цијењени пријатељу, што тако далеко забраздих разлажући и доказујући готово очевидну истину, али ће ме, надам се, испричати двоје: најприје, да истина, пошто је једном, каквим му драго приликама, потиснута била са свога мјеста и занемарена, треба не мале муке док опет своје природно мјесто задобије, – а друго, да је особито за нас од неизмјерне важности, да та истина опет задобије своје мјесто, јер, како видите, она се тиче великога народнога интереса.

Допустите још, да у кратко поновим моју главну мисао.

Да би писани закони, облик на који народ наш још није имао прилике да привикне, постизали цијељ ради које се издају, није доста, да по своме садржају одговарају *појмовима, убјеђењу, појиребама* народа, него треба да су и изложени начином како ће бити потпуно разумљиви и *најпростијем уму*. Без тога, ми можемо засипати народ гомилама закона и писати их језиком за који ми мислимо да је народан, ипак ти наши закони неће *ва вјека вјеков* постати народним правом. Како су пак жалосне последице тога положаја за народни правни живот ја већ наговјестих на другим мјестима, која су вам позната, те држим да је излишно овђе њиховим набрајањем дуљити разговора.

Пошто дакле, како виђесмо, ни у законима не може да буде без стручнога називља, треба да те ријечи, називи и изреке буду вађени из *живога* народнога језика, – а за оне ријетке случајеве за које би требало нове уводити, нек то буде тако рађено како би *сам народ радио*, кад би сам дошао до прилике да се тим бави. То молим вас, да имате вазда пред очима, кад ћете да ми саопштавате своје мнијење о појединим називима и изразима које вам будем предлагао. Него, то је правило посве *ошћие* природе, које је често и у нас и друговђе било изречено или барем осјећано, – али за то законска терминологија не поста боља. Услијед тога, мислим, неће бити с горега, да вам саопштим најприје неке моје мисли о *појегу-*

ним врстама израза: ви ћете мисли моћи попунити и поправити, чим ћете, више него ичим, мене обвезати и нашему послу корисни бити.

Почимљем:

1. Кад за неки појам има народ свој израз, као: дуг, пријевара, зајам, куповин, и т. д. тад је питање ријешено најлакшим и најпростијим начином: нема бо него попримати те народне изразе, па мирна крајина. То ипак, разумије се, ваља само за оне изразе, који су свему народу разумљиви. Али доћи до свијех тијех израза није лак посао, јер их има множина за које не знамо, или их се не сјећамо, а има их за које не знамо, да ли су познати цијелу народу или се говоре само у какву крају. То је дакако тежак посао, који се не би могао обавити него распитивањем у свијем крајевима. Истина да је Вук, као што је био крчилац у многеме, прокрчио и тому пут, назначујући провинцијализме у своме рјечнику гдје их је и како их је чуо, али ви знате да тај рјечник нити је, нити је могао бити потпун. Ја паче опазих, да има ријечи, које и ако нијесу биле заборављене у рјечнику, али им није било додано значење са сваке стране, особито са стране која има особиту важност за правника. Тако на примјер при ријечи *с њѡднѡк* (у Црној Гори) – коју ја чух изговарати *с њѡднѡк* – рјечник приводи само заједничку пашу и напајање стоке, дочим ја нађох да је одношај супоника, особита и то важна врста уговора о заједничком гнојењу земаља.

Мислим дакле да ће нам то изискивање живих народних израза и њихових значења највеће муке дати.

2. Кад је ријеч различна у различним крајевима за исту ствар или одношај, тад би требало, мислим, изабрати онај израз који се највише чује у земљи за коју се издаје закон, а уза њ поставити (или у загради или послѣје једнога „или“) другу ријеч, ако је добра, разумљива, и не посве локална. Тако на пр. *commodatum*, ако се не варам, зове се *ѡсуда* у западним крајевима нашега народа, а у Црној Гори, Србији и у другим источним странама, чује се чешће *наруч*. Услијед тога, мислим, да у законима за ове последње земље, *commodatum* би требало назвати *наруч* а у загради додати *ѡсуда*, или, кад неби била мила заграда, казати напросто „*наруч* или *ѡсуда*“; разумије се да у законима за западне предјеле требало би поступати управ на обрат. Очеvidно је, да се тиме постиже – осим потпуне разумљивости израза у земљи за коју је закон издан – још и то, да се и познање другога израза распрострањује тамо гдје прије није познат био.

У осталом и ту треба опрезних изнимака, јер би у неким случајевима мјеште постигнућа речене цијели било више забуне. Ево примјера: За појам *disciplina* наводи Вук ријеч *заиѡ* (ваљда за Србију) а у Црној Гори и њезиној околини говори се *сиѡѡ* (сам

слушах). Кад у приведену примјеру не би била него та једина разлика међу тим крајевима, дакако, да би требало поступати као што је више казано, и посао би био користан. Али ријеч *зайић* значи на против у Црној Гори и оближњим крајевима *sequestratio* (сам слушах), дочим *сџеџа* у Србији (држим да Вук о тој земљи мисли) значи *verschärfte Polizei*, *Cordon gegen die Pest* и т. д. Услијед тога, кад би се на пр. за *disciplina* казало у закону „*сџеџа* или *зайић*“ по више наведеноме правилу, свакако би сметње било, и то не мале, ради узајамне разлике у значењу тих ријечи. Ту дакле нема него узети само једну од тих ријечи без додатака, према томе за који је крај закон, или, кад би се хтјела једна од тих ријечи уопћити, требало би додати уза изабрану ријеч њезино значење цијелом нарочитом изреком.

3. Али има случајева, да се нека ријеч или израз говори само у једноме крају или прикрају, а другим га крајевима никако нема. Што тада?... Ја мислим да ће тада зависити од тога каква је ријеч која се налази у томе и ако јединоме предјелу. Ако је ријеч така да је изван тога краја неразумљива – па била нашега или туђега порекла, родила се из општих или из мјестних одношаја – не треба је вадити испод спуда, него оставити у куту у коме је и до сада животарила. Ако ли је ријеч така да би се могла разумјети и у другим крајевима, кад би само пренесена била, тад би се могла и попримити. На прим. ријечи *изџламазатић* и *кањошић*, које ја чух само у дубровачком приморју (прва значи, што од кога лијепим али лукавим начином измамити, а друга је особита врста ситне крађе), никако неби требало да се уопћављују, ако се друговђе не разумију; исто то буди речено об *ујаначић*, ријеч која се чује само у Хрватској, и која је по свој прилици мађарскога порекла (*tanach-judex*); дочим ријечи *наљезба*, *рукогаће*, премда нијесу свуда познате, држим да би се дале лакше распрострањити. Али у пошљедњем случају требало би додати значење тих ријечи у загради, барем на мјесту гдје се први пут среташу у закону.

4. Како у свијем језицима тако и у нашем, има много ријечи, које имају више него једно значење, и то баш у простоме народном језику. У моме „Зборнику“, на примјер, ријечи: брат, братство, даривање, добит, дом, држати, дужник, камата, кмет, кољено, наредба, обилежје, особина, помоћ, род, рухо, рука, своје, штетан, закон, забрана, залог, жупа и т. д. имају свака по два различна значења; – ријечи: благо, доба, дружина, јабука, крв, наредити, прстен, уговор, вјера, имају их по три; – ријечи: *загруђа*, *ријеч* имају чак до по четири значења. Ради тачности свакако би боље било, кад би био за сваки појам посебан назив, различан од свијех других, па и од најсроднијих, – али пошто није тако, ми не можемо језик мијењати, премда треба свакако настојати да изрека у законима буде тако удешена како неће никакве сумње бити о значењу

ријечи. У осталом, и у народа у којих је правништво развито до високога степена, изрази са више значења не моглоше бити одклоњени, премда су не мале сметње узроковали и узрокују. Ја напомињем само у римскоме праву *possessio naturalis*, којег је различно значење помогло у прошлим вјековима до тога замрсити цијело учење о *possessio*, да без Савињијева оштроумља можда ни до данас неби разбистрено било. У Наполеоновоу *Code*-у и у опште у француској јуриспруденцији – гдје је заиста било и времена и прилике решетању техничких израза – има и данас таких, којима не можеш распознати право значење него по другоме изразу с којим су у оприједи. На пр. израз *enfants naturels* у антители са законитом дјецом има значење *незаконитије* дјеце, дочим налазећи се у оприједи са засвојеном дјецом (*enfants adoptifs*) има на против значење *законитије* дјеце. Ипак, гдје је год икако могуће, треба се клонити ријечи са више значења, што неће бити одвећ тешко особито у оним ријечима, гдје друго или треће значење није вазда опште народно.

Али у нас бива једнаких ријечи које означују два међу се не само противна појма него и така која се готово вазда прате, те кад би се називала истом рјечју, то не би никако могло бити без велике сметње. Узмимо на примјер ријеч *дужник*. Познато је, да у народноме језику *дужник* значи не само *debitor* него и *creditor*. Може ли та ријеч бити примљена и у законе у та оба значења? Очеvidно не; него, ако је и придржимо за *debitor* свакако за *creditor* треба искати други назив. Хоће ли пак то бити ријеч *иовјерилац* или *вјеровник*, или како иначе, то је друго питање. Напомињем само узгредице, да и у Немаца народ нема него једну циглу ријеч и за *debitor* и за *creditor*, и то *Schuldner* за обоје; *Gläubiger* бо није друго до књижевни производ, који је, у осталом мање више већ и у народ продро.

5. Има ријечи, којима народ само једну ствар или одношај означује, а у неким се законима или писцима узимљу и за друге ствари или одношаје, које премда су с првом сродне, ипак нијесу истоветне. Ја мислим да то особито може доводити у смутњу народне појмове, па бих желио да се ријеч узимље *само* у ономе јединоме смислу у коме је народ узимље.

Ја паче држим, да би често мање штете било посве нови израз попримити него ли је то пренашање. Тако на пр. ријеч *иоуслуга*, која у народу значи само *ministratio* узимље се у неким законима у смислу *commodatum*, што свакако мути појмове, јер народ за то има још двије ријечи; – а и то, што неки писци почеше рјечју *закругом*, која и онако има више значења, називати сваку врсту друштва, не мислим да особито помага бистрини појмова које с том рјечју сједињују.

У осталом што се тиче пријеноса или преинаке у значењу ријечи, то много зависи од тога, каква је поједина ријеч, на које је својство ствари или одношаја народ највише гледао кад је начинио, јер у случајевима гдје су та својства слична међу двије ствари или међу два посла или одношаја, а ријеч по себи у ширему кругу разумљива, тад држим да се може и пренијети, кад је потреба. Тако на пр. *наредник*, што је у Сријему онај који наређује људе на работу господску, мени се чини да је врло добро примљена у војничко називље у Србији, мјесто гадне ријечи *фелбаба*, која се била угњијездила у војничкој граници.

6. Кад се недавно у нас почеше бавити правом у народноме језику, будући и само то право и правни уређаји већином туђи, прва посљедица тому, наравно, би: да се у народноме језику не нађе него веома мало техничких изразâ. – Томе недостатку, људи не знајући ни природе права ни природе језика, мишљаху да могу доскочити, међу осталијем, простим механичким превађањем туђих термина. Али пошто ти туђи изрази постадоше под упливом свијех чињеница укупнога хисторичког живота тога туђега народа, – које су често по све друкчије од чињеница хисторијског живота нашега народа, – појавише се у нашој правној терминологији бисер-изреке као: *вјероосџава* (fideicommissum), *хваљевина* (laudemium), *џлодоуживање* (usufructus), *мучаљива џоџогба* (tacita conventio), *уживна собсџивеносџи* (dominium utile), *обезиџијећење* (Entschädigung), *изсје-лосџи* (Ersitzung), *џвргка* (firma) и т. д. и т. д. Пошто је за мене, што се год тиче називља у законима, разумљивост најпрви увјет, ја не бих много приговарао на тим наказама, кад би их ико могао разумљети. Али ко је тај, ко би разумио тај тобожњи пријевод, кад не би прије знао изворне изразе туђега језика из кога су преведени? Ја мислим да ништа нема гаднијега ни штетнијега таквих пријевода, па држим да је излишна и опомена да их се треба клонити као отрова.

7. Што се тиче простога примања туђих изрза без пријевода, ту ми нијесмо тако лаки као на пр. Нијемци, који су далеко мањи пуристе него ми. Премда се је у њих истиснуло мало по мало много негерманских назива, ми ипак у њемачким законима сретамо још и дан данас: Alimente, Adoption, Amortisierung, Ascendenten, Concurs, Crida, Correalität, Curatel, Obligationen, Descendenten и множину других, дочим од онако рабских пријевода као у нас, налазимо тек последње остатке као Genugthuung (satisfactio), Dienstbarkeit (servitus) и још некоје. Ту се опет види, да се већина њиховијех законописаца више старала да буде разумљива школи него народу: у осталом треба примјетити, да у њих барем такозвани виши разреди разумију те изреке. Премда држим да је у многومه обзиру мања штета кад се просто примају непреведене ријечи, него ли кад се механички преводе, ипак, обзиром на наше прилике, не вјерујем да можемо

одобрити то примање туђих израза, осим случаја: кад се, с једне стране, у никакву заутку народнога језика не би могла наћи ријеч која би приличила појму, а с друге, кад би тај туђ израз био лако разумљив цијеломе народу.

8. Кад се пак не може никаквим из наведених начина ни утврдити, ни изнаћи пристојан израз, тад не остаје друго, него да се опише подробно посао или одношај цијелом фразом. И то је свакако неизмјерно боље него ли примати неразумљиве ријечи и изреке, које би крњиле природну бистрину ума нашега народа, слабећи и мутећи му појмове о томе што већ знаде, и чинећи му неприступно све што би новог за њ корисно било да усвоји. Читајући неке новије побоље законе или законске основе у Немачкој, уверих се, да су се и тамо почели озбиљно старати о разумљивости закона, и не бојати се множине ријечи којима треба описати какав појам, кад народни језик нема у својој ризници краћега израза. У једној из бољих основâ грађанскога законика, недавно изданој, сретох на једноме мјесту слиједећу јамачно не одвећ кратку изреку „*demjenigen welcher sich die Leistung hat versprechen lassen*“; изреку мјесто које у изворима римскога права срета се цигла једна ријеч: „*stipulanti*“. Али што ће сиромас немачки саставилац кад у своме иначе богатоме језику краћега израза није могао наћи? Свакако би веома горе било да је ишао ковати ријеч, па мислим да треба да и ми у подобним случајевима једнако радимо.

9. При сврси, требаће да кажем штогод и о „*самостјалном*“ ковању изрека. И таквих израза има прилична количина у нашим законима. Ал' да ли су без приговора? Не мислим. Мени се чини, да кад би смо питали саме учене коваче за што су тако сковали тај или онај технички израз, они би нам можда одговорили, да им се тако чинило да је најбоље, да им се тако мили, да је тако у томе и у томе језику и т. д., али ми је тешко вјеровати да би били у стању казати кога су се правила при томе држали. Истина да и народ кад му каква нова ријеч треба, скује ју и не мислећи при томе о каквим правилима, али ипак он то ради по тако рекућ унутарњим законима нагона, којима ни сам разлога не зна. Ви, језикословац, знате врло добро, да различни народи дају истој ствари, послу или одношају различна назвања, и то не само по здворњему звуку него и по унутарњем значењу; – ово последње бива према томе, у колико на који народ чини виши или мањи утисак једно или друго својство ствари, посла или одношаја. Неким је народима главно својство Бога *обилност*, *богајствиво*, *блаженствиво*, другима *свевид* и *свезнање*. Неким рука *куји*, неким *бере*, неким *хвајта*; неки народи кад говоре о читању сјећају се на *бројење*, неки на *сабирање*; – неки кад што знаду на *изуси* кажу да знаду на *џамети* (а *mente*, а *memoria*), други да знаду са *зворње стране* (*auswendig*), трећи *срием* или *џо сриу* (*par coeur*).

Више него и најизвртније ковање ја волим, гдје је год могуће, и сам начин изложени под 8, те случајеви правога ковања не могу бити него врло ријетки. Али у крајноме случају, кад је неодољива сила прибјећи ка ковању, мислим да при томе треба имати пред очима, не оно својство ствари, посла или одношаја које се чини најглавније стручњацима као таковима, него оно својство на које би се народ по своме духу, по опсегу свога знања, по правцу својих мисли најприје обрнуо. Пошто је то својство нађено, тада на његовој основи треба саставити израз, и то, онако, као што би га сам народ или разборит човјек из народа саставио, кад би о томе размишљао.

При такој би радњи, мислим, могао бити врло користан бистроуман човјек из народа, особито они сељаци који чешће суде као *добри људи* сеоске распре. Такому би човјеку требало изложити и разјаснити, до потпуне разумљивости, сва својства ствари или одношаја о којој буде ријеч, па га питати како би он у такоме случају казао. Кад би се намјерило и више таких људи, тим боље требало би свакога упитати, али свакако њихове гласове, кад би различни били, требало би оцјенити, „не по броју него по тежини“.

Прије заглаве овога првога писма, треба ми се дотакнути још једнога неодклоњива питања, а то је: Што ћемо са досадањим изразима којима се у нас обично служе као техничким? Одговор је прост и кратак. Готово сви досадањи изрази потпадају под једну од изложених овђе категорија и оних које би се могле још додати, па ће услјед тога и опсуђивани бити по правилима тих категорија. А пошто међу досадањим изразима има без сумње њих много који одговарају изложеним захтјевима, разумије се да ће сви ти изрази бити и нама примљени какви су сада. Озбиљним радницима нити је, нити може бити до новотарења, à tous prix, ради какве тобожње оригиналности, него само до тога, да се постигне што је могуће боље цијелъ за коју је посао подузет. Постигла се она умом, трудом, помоћу Петра или Павла, о томе нико разборит ни питати неће.